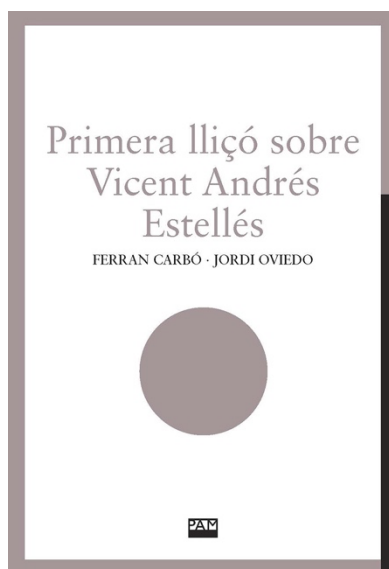

Un bon treball divulgatiu

Autoria: Ferran Carbó i Jordi Oviedo

Títol: *Primera lliçó sobre Vicent Andrés Estellés*

Editorial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2024

172 pàgines

Publicacions de l'Abadia de Montserrat i la Càtedra Màrius Torres de la Universitat de Lleida han creat la col·lecció divulgativa "Primera Lliçó". Els encarregats d'aquesta *Primera lliçó sobre Vicent Andrés Estellés* són dos dels seus millors estudiosos: Ferran Carbó i Jordi Oviedo. El primer s'ha especialitzat en la producció estellesiana dels anys 40 i 50 i el segon codirigix l'*Obra Completa Revisada* de Vicent Andrés Estellés. Si estimeu la poesia, si teniu curiositat per l'obra del gran poeta valencià i si, a més, sou docents, no vos perdeu aquest llibre.

Carbó i Oviedo tracen un bon perfil biogràfic (capítol 1) i bibliogràfic (capítols 2 a 8) d'Estellés. El llibre acaba amb una útil i excel·lent recapitulació (capítol 9) dels trets més destacats de la producció poètica estellesiana, a la qual el lector i lectora d'aquesta *Primera lliçó sobre Vicent Andrés Estellés* podrà endinsar-se més encara gràcies a la completa bibliografia final. Al llarg del llibre les cites de Ballart, Salvador, Pérez Montaner, Keown, Subirana, entre d'altres crítics, i la puntualització de conceptes com la "territorialització" de Mira i el paisatge erotitzat de Roger ens fan entrar ganes de llegir més i més estudis sobre Estellés.

Carbó i Oviedo dividixen ben justificadament l'obra d'Estellés per etapes (sovint coincidents amb dècades) i les enllacen amb les vivències personals i civils de l'autor: els canvis de domicili, el (des)encontre amb Fuster, les visites a Catalunya (des del 1952), l'obertura temàtica i estilística gràcies a les estades a Mallorca (des de finals dels 60 i l'amistat amb Llompart) i les eixides a l'estranger com a corresponsal periodístic etc... Cada etapa inclou un apunt lúcid llibre per llibre, il·lustrat amb pertinència amb alguns poemes i fragments en el cas dels textos llargs; cal indicar que, potser pel caràcter escolar del llibre, els exemples més eròtics es reduïxen a un "engonal", unes "putes" i uns "ciris".

Cada informació nova servix per analitzar –breument i àgil– els successius canvis estilístics i temàtics d'Estellés. Per exemple, l'estudi de la poesia dels anys cinquanta permet entendre el canvi de les "homilies" a les "tenebres" –després de la mort de la filla– i d'aquestes a les "meravelles" (pàgines 31-32), fruit també del retorn a Burjassot del poeta; un altre exemple seria l'explicació de l'esperança i de l'obertura temàtica i formal a "altres arts i llenguatges" conreades per Estellés després de la mort de Franco; i l'embranchida inicial del *Mural del País Valencià* i els dubtes del jo líric que acompanyen la gestació d'aquest projecte.

Els estudiosos també s'arrisquen i gosen desvetllar personatges i títols ambigus; ens expliquen, per exemple, per què Estellés tria el títol *Llibre de meravelles*; o el fet estrany que *El monòleg* estiga en tercera persona; també ens diuen per què s'anomena així la protagonista del "Cicle de Jackeley"; i fins i tot qui podrien ser *Els amants*. També insinuen motius com l'aïllament personal del poeta –després del cas Fuster el 1962– per explicar fets com la poca publicació estellesiana durant els anys 60, la reducció de la mida dels volums poètics i la no-unitat interna d'aquests.

Destacaríem, a banda de les anàlisis –puntuals però pregones– llibre a llibre (sobretot quant a estructura, temàtica i persones líriques), alguns punts concrets. Per exemple la relació versal entre *Quadern per a ningú* i *Per a tota la mort*; la diferència entre les primeres i les posteriors "Èglogues", i el lligam amb Foix (pàgines 65-66) i posteriorment amb la poesia setantina. Ens agradaria assenyalar també la caracterització de la poesia estellesiana dels anys 50 com una "crònica" "plurilineal" i "calidoscòpica" (pàgines 39, 36 i 46-47 respectivament) i la defensa de la seua originalitat en el seu context

d'escriptura (pàgina 49). Ens semblen brillants les explicacions de la complexa relació entre espai, temps, (auto)ficció i intertextualitat (pàgines 45-46 i 69) en la poesia estellesiana, el treball de la figura de l'exiliat (pàgines 85 i 91-92) i la reflexió sobre el pes de la realitat en Estellés (pàgina 101).

Per criticar alguna cosa, ens agradaria saber més d'alguns apunts del llibre, limitat, és clar, per la seua condició d'introducció a l'extensíssima obra estellesiana. Per exemple voldríem conèixer quins serien els "baixos" entre els "alts i baixos pel que fa a la qualitat" dels títols d'Estellés des dels anys setanta; també ens agradaria saber si com s'insinua a la pàgina 57 hi ha una poesia no "catalana" estellesiana escrita durant els anys 60. I conèixer també per què "destaquen" els poetes de la pàgina 133 dins d'una antologia dedicada al poeta de Burjassot en detriment d'uns altres; i també quin és el motiu que no aparega Pere Quart entre les patums catalanes de la pàgina 74.

Però açò no són més que subjectivitats nostres, ja que el que compta és que aquesta *Primera lliçó sobre Vicent Andres Estellés* és un magnífic i imprescindible pòrtic a la poesia del poeta valencià. Vos animem a creuar-lo.

Pere Císcar

CARBÓ, F., OVIEDO SEGUER, J.: *Primera lliçó sobre Vicent Andrés Estellés*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2024, 167 p., ISBN 978-84-9191-308-5

Al mes de març de 2024 es publicava, amb motiu del centenari de la mort de Vicent Andrés Estellés, un volum sobre el poeta burjassoter dins de la col·lecció *Primera lliçó*. Aquest projecte ha estat gestat per Ferran Carbó, catedràtic de Filologia Catalana de la Universitat de València i especialista reconegut en l'obra d'Estellés i Jordi Oviedo Seguer, doctor en Filologia Catalana, professor de la Universitat de València, responsable dels treballs d'arxiu al Fons Estellés i codirector de l'obra completa revisada del poeta. *Primera lliçó sobre Vicent Andrés Estellés* és el sisé volum de la col·lecció abans citada, gestionada per Publicacions de l'Abadia de Montserrat i impulsada per la Càtedra Màrius Torres d'Estudis sobre Patrimoni Literari Català de la Universitat de Lleida. L'objectiu de la col·lecció *Primera lliçó* és d'oferir uns coneixements bàsics i indispensables per a qualsevol lector que estigui interessat en la literatura i que s'estiga iniciant a aquesta disciplina. Amb el volum *Primera lliçó sobre Vicent Andrés Estellés* es pretén, per tant, revisar la trajectòria poètica i vital de l'autor més important de l'època contemporània al País Valencià des d'Ausiàs March.

El volum s'estructura en nou capítols seguint un criteri cronològic: dècades i ordenació dels llibres de VAE arran d'obra completa revisada; l'autoria dels capítols 1, 2, 3, 4 i 9 és deguda a Ferran Carbó, mentre que els 5, 6, 7 i 8 són responsabilitat de Jordi Oviedo Seguer. El llibre en qüestió es divideix en tres parts: a l'inici, hi ha una àmplia biografia sobre Vicent Andrés Estellés feta per Ferran Carbó per tal de fer apropar el lector a l'autor. Al llarg d'aquest estudi introductori sobre Estellés, Carbó repassa la seua trajectòria vital, la seua producció literària a partir dels anys trenta, amb les primeres composicions dramàtiques, passant pel boom estellesià dels anys setanta, fins a arribar a les seues darreres produccions als anys noranta, citant també la prosa memo-

rialística escrita als anys huitanta. En aquest recorregut vital i literari Carbó subratlla també la professió com a periodista de Vicent Andrés Estellés, que va exercir durant bona part de la seua vida i explica com el seu treball va ser molt important per la seua obra i per la presa de consciència de la llengua catalana.

A continuació Carbó presenta tres capítols: «2. El poeta de la postguerra valenciana», «3. Els anys cinquanta: de la consolidació a la plenitud» i «4. Els anys seixanta: transició i obertura». En el segon capítol Carbó situa en dos períodes l'extensa trajectòria poètica del burjassoter en la segona meitat del segle xx, més concretament en la postguerra durant el regim franquista —on escriu assíduament però la majoria dels treballs queden inèdits a causa de la censura—, i les dècades de la maduresa a partir dels anys setanta on s'assisteix al boom estellesià i a la seua consagració com a «poeta del País Valencià». (p. 27). Al tercer capítol fa un breu parèntesi sobre el primer llibre escrit en català d'Estellés: *Ombra d'ales a l'aigua* (1952), el qual va romandre inèdit fins al 2016, quan el mateix Carbó el va editar al llibre *Paraules invictes. Cinc estudis de poesia catalana del segle xx*. Després d'aquest apunt sobre els orígens de la poesia catalana en Estellés, ens esmenta, en un primer subapartat, les tres obres escrites i editades als anys cinquanta: *Ciutat a cau d'orella* (1953), *Donzell Amarg* (1958) i *La nit* (1956). Després d'açò presenta la gran quantitat de poemaris escrits sempre al llarg dels anys cinquanta que, però, queden inèdits fins als anys setanta i inclús després, a causa de la dictadura (i altres elements propis del sistema literari). Els reculls als quals fa referència són: *L'Hotel París* (1973), *El monòleg* (1981) i *Testimoni d'Horaci* (1981). Aquests tres els defineix com a «una trilogia inèdita, escrita entre els mesos de desembre del 1956 i febrer del 1957» (Carbó 2024: 44). Seguint, explica l'obra mestral *La clau que obri tots els panys* (1971) i els conjunts breus: *L'entreacte* (1981), *L'incert presagi* (1974) i *Mort i pam* (1974). Per a tancar el capítol sobre la producció dels anys cinquanta, presenta i explica: *El primer llibre de les èglogues* (1972), els dos inventaris —*L'inventari clement* (1971) i *L'inventari clement de Gandia* (2012)— i, finalment, el celebèrrim *Llibre de meravelles* (1971) que li donarà la fama i que consagrarà Estellés com al poeta del País Valencià. Al quart capítol Carbó se centra en la producció dels anys seixanta, i posa el focus de

l'atenció en com, una altra vegada, la producció estellesiana és molt prolífera però alhora inèdita: només durant aquesta dècada va escriure dènou obres, però només en publica una. De fet, l'únic llibre editat fou *L'amant de tota la vida*. A continuació, com en l'anterior capítol, fa un repàs de totes les obres de la dècada seixantina i descriu breument el contingut de cadascuna. Són els anys de la composició de: *A mi m'acorda un dictat*, *Colguen les gentes amb alegria festes*, *Renana*, *Homenatge il·lícit a Lluís Milà*, *Epitafis*, *Ritual*, *Rosa de nit*, *Quadern per a ningú*, *Per a tota la mort*, *La fira del vent*, *Després de tot*, *Sonets mallorquins*, *Crònica mallorquina*, *L'ofici de demà*, *El gran foc dels garbons*, *Horacianes*, *Els amants* i *Primer llibre de les odes*.

A la segona part del llibre es troben els capítols a cura de Jordi Oviedo Seguer: «5. El poeta nacional dels valencians», «6. Els anys setanta: la maduresa, la diversitat», «7. L'elaboració de Mural del País Valencià» i «8. L'última producció». En els anys setanta, com apunta Oviedo: «La trajectòria literària d'Estellés [...] evoluciona d'un silenci editorial i social considerable a esdevenir un símbol cultural i polític» (p. 73). En la dècada setantina va haver-hi, per tant, una recuperació i valorització de l'obra estellesiana. Al llarg del cinqué capítol, Oviedo exposa l'abundància de producció poètica fins a aquella data i fa una exhaustiva recopilació de totes les obres que varen veure la llum en aquell període, esmentant també l'aparició del primer volum de l'obra completa, *Recomane tenebres*, publicada el 1972. Apunta, a més, al *boom* editorial de 1971 quan va publicar cinc llibres molt diversos entre ells tant pel que feia el contingut com l'estil i el moment d'escriptura: *Lletres de canvi* (1970), *La clau que obri tots els panys*, *Primera audició*, *L'inventari clement* i *Llibre de meravelles*, tots del 1971. Els anys setanta representen, com acabem de dir, els anys de la consolidació, però també dels primers reconeixements públics per les obres escrites, que culminen amb la concessió del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, l'any 1978. Els anys setanta són un període convuls per a Espanya; per tant, aquest context es reflecteix també en la producció estellesiana (p. 75): se'n va cap a una poesia més compromesa a nivell cívic i amb una clara consciència nacional. A més a més, són els anys en què apareixen els primers poemaris amb clars ressons a les ciutats europees, com és el cas de: *Hamburg* (1974), *Antibes*

(1976) i *El corb* (1978). El descobriment d'Europa fou possible gràcies al seu treball com a periodista a *Las Provincias*. També, a nivell laboral, els anys setanta representen un doble punt d'inflexió com apunta Oviedo: d'una banda, assistim a la «primavera de *Las Provincias*» i de l'altra, a la jubilació forçosa per part de la direcció del periòdic per divergències ideològiques. El capítol es tanca amb el finals dels anys setanta i l'arribada dels anys huitanta, període en què ja ha començat a prendre forma el projecte de *Mural del País Valencià* i s'escriuen poemaris cada vegada més compromesos que narren els horrors del tardofranquisme, com és el cas de *Puig Antich* i *Estat d'excepció*. Per a tancar el capítol, Oviedo remet a la prosa memorialística escrita durant els anys huitanta, on es poden apreciar diverses temàtiques i estils als llibres: *Tractat de les maduixes* (1985), *Quadern de Bonaire* (1985), *El forn del Sol* (1986) i *La parra boja* (1987). El sisé capítol se centra sempre en els anys setanta, però ací exemplifica més la diversitat creativa i l'aparició de nous registres i formes literàries en l'obra estellesiana. Aquest capítol s'estructura en sis punts en què Oviedo encaixa els diferents estils i registres que varen caracteritzar aquesta dècada. Al primer punt parla de les obres del «Cançoner», les quals tenen en comú el recurs a formes i metres populars i mostren el procés de producció poètica d'Estellés, per cicles. Són: *Primera audició*, *Cant de Vicent*, *Taula parada* i *Cercles del Russafí*. Segueix amb la segona secció en què es presenten les «Formes de la brevetat» (p. 86) i s'incideix en l'ús de la tanka en Estellés. Els llibres que utilitzen aquest model compositiu són *La fira del vent* (1974) i *Divina comèdia* (1982), per exemple. A més Oviedo subratlla com aquest tipus de composició dona una mirada introspectiva i intimista en els poemes estellesians. Seguim amb un altre nucli temàtic relacionat amb els clàssics i, en particular, amb Catul, Aviè i Ovidi, que es retroben als poemaris *Les acaballes de Catul* de 1977, *Ora marítima* de 1977 i *Exili d'Ovidi* de 1982. Un altre grup de poemaris individualitzat per Oviedo és l'anomenat «Cicle de Jackeley», compostat pels tres volums: *Versos per a Jackeley* (1982), *Sonets a Jackeley* (1983) i *Jackeley* (1983). Aquest tríptic és molt interessant ja que mostra un nou matis de l'amor en el poeta: tracta sobre una jove dona i el poeta que ja té cinquanta anys. Els poemes giren al voltant d'un diàleg literari que està marcat

«pel desig i l'enyorança d'una joventut perduda, en un present condicionat pel context polític de repressió» (p. 93). Oviedo individualitza altres dos cicles temàtics amb els quals tanca el capítol, i són: «Europa o la llibertat» i «*Puig Antich*». El primer fa referència directa als poemaris *Hamburg* (1974), *Antibes* (1976), *Elegies europees* (1983) i *El corb* (1978). Totes les obres estan connectades per un *fil rouge* que és el to elegíac emprat per Estellés, però també per la idea que s'havia fet el burjassoter sobre Europa: un espai de llibertat en clar contrast amb Espanya. Finalment el capítol es tanca amb la secció dedicada als poemes més compromesos socialment i políticament: *Puig Antich* (1978), *Estat d'excepció* (1991), *Versos per acompanyar una esperança* (1986) i *Al company assassinat a Elda* (1990); però també l'obra teatral *Oratori del nostre temps*, en particular, els oratoris dedicats a Víctor Jara i a Patrice Lumumba. Tota aquesta producció té la clara voluntat de denúncia social d'allò que s'estava vivint a Espanya però també fora, i consagra Estellés com el poeta de realitats i compromès cívicament. Al capítol número set Oviedo fa una exhaustiva explicació del procés de creació de l'obra més gran i ambiciosa d'Estellés: *Mural del País Valencià*, i n'explica l'estructura i els continguts, subratllant en molts punts el compromís polític i cultural subjacents a la creació d'aquesta obra monumental. Finalment, al huité capítol, fa un repàs de les últimes obres escrites i publicades en vida de l'autor; alguns d'aquests s'havien publicats com a textos autònoms i després ja formaran part de *Mural del País Valencià* en la seua conformació definitiva. Tanca el capítol amb dos llibres: *Vida contemplativa. Homenatge a Vicent Andrés Estellés* (1992), en el qual s'inclouen, a banda dels homenatges al poeta, el conjunt *Vida contemplativa* —que havia quedat inèdit fins aleshores—, i el llibre *Mare de terra* de 1992.

L'últim capítol del llibre és novament a càrrec de Ferran Carbó i es titula «9. Una escriptura personal i coral». Carbó elabora una mena de resum sobre la poètica, les formes d'expressar-se, les temàtiques i la intertextualitat en l'obra estellesiana per tal de concloure el llibre i per a evidenciar els punts claus que han sigut esmentats i analitzats al llarg del volum. A més, Carbó subratlla novament la importància i l'impacte que va suposar Estellés, ja que amb la seua poesia es va reorientar tota la poesia dels territoris del domini lingüístic.

Una altra idea que queda clara en aquest últim apartat és el llenguatge emprat per l'autor: un registre col·loquial, descriptiu i narratiu que naix a partir de la seua professió com a periodista; aquest estil, evidentment, va suposar-hi una novetat. Finalment Carbó incideix en la voluntat d'Estellés d'escriure des d'una mirada humana i solidària, per fer-se càrrec de la veu col·lectiva del poble. Com a últim punts, esmenta les temàtiques estellesianes i la intertextualitat. Respecte a les temàtiques, repassa les principals que són: la vida quotidiana, els tractaments de l'amor i l'orientació compromesa i cívica. Mentre pel que fa a la intertextualitat, mostra al lector alguns exemples de citacions, al·lusions, referències i plagis en l'obra de Vicent Andrés Estellés.

Cal celebrar la publicació d'aquest volum, ja que acostia tant un públic acadèmic com un públic poc expert a la vida i obra estellesiana de forma clara i directa, però sense oblidar-se de cap detall. A més a més, gràcies a aquest recorregut el lector pot acostar-se a la totalitat de la seua obra, una característica que singularitza el llibre entre les visions parcials, però necessàries, atesa l'amplitud de l'obra del poeta. En fi, és una edició amb intenció divulgativa que se suma a les publicacions que han aparegut al llarg del 2024 amb ocasió del centenari del naixement del poeta. Fins ara, és el llibre més complet que existeix sobre la seua vida i la seua obra, tot i que la gran tasca per als anys següents seria la de crear una biografia acadèmica sobre Vicent Andrés Estellés, ja que encara no existeix.

ELISA TAMENI
Universitat de València
tameni@alumni.uv.es
ORCID 0009-0000-0742-1981

Núm. 79 (Tardor 2025)
ISSN 2386-4753

Ressenya: Ferran Carbó & Jordi Oviedo (2024) Primera lliçó sobre Vicent Andrés Estellés

J. Àngel Cano Mateu

J. Àngel Cano Mateu
Universitat de València, Estat espanyol
j.angel.cano@uv.es

Citació

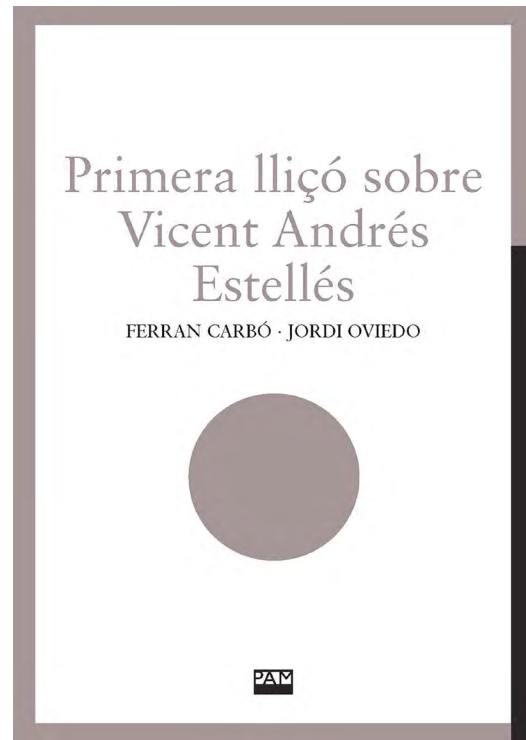
Cano Mateu, J. Àngel (2025). Ressenya del llibre:
Ferran Carbó & Jordi Oviedo (2024). Primera lliçó sobre
Vicent Andrés Estellés, 172 pp., *Caplletra. Revista Interna-
cional de Filologia*, 79, 297-300. [https://doi.org/10.7203/
caplletra.79.31133](https://doi.org/10.7203/caplletra.79.31133)

Fitxa bibliogràfica

Ferran Carbó & Jordi Oviedo, *Primera lliçó sobre Vicent An-
drés Estellés*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Mont-
serrat, 2024, 172 pp., ISBN 978-84-9191-308-5.

Data de recepció: 29/05/2025

Data de publicació: 23/09/2025

Quan escrivim aquestes línies (maig de 2025), la col·lecció «Primera lliçó» de Publicacions de l'Abadia de Montserrat, creada el 2023, ha tret a la llum nou volums (sobre literatura, sobre Àngel Guimerà, sobre l'assaig, sobre el teatre, sobre mètrica catalana, sobre Vicent Andrés Estellés, sobre el romanticisme, sobre els trobadors i sobre l'anàlisi de la narrativa), en té un en premsa (sobre Manuel de Pedrolo) i un en preparació (sobre el Renaixement). És a dir: en els dos anys de vida, ha donat a conèixer, a la manera dels «Que sais-je?» francesos, de les «Very Short Introductions» britàniques o de la sèrie «Prime lezioni» italiana —de la qual pren el

Aquest treball és subjecte a una llicència de [Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons \(CC by 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/)

© 2025 J. Àngel Cano Mateu

nom—, una desena de manuals sintètics i complets, llegidors i ben elaborats, sobre diversos aspectes de la literatura catalana distribuïts en quatre sèries: sèrie disciplines, sèrie moviments, sèrie gèneres i sèrie autors.

És en aquesta darrera on cal incloure el *Primera lliçó sobre Vicent Andrés Estellés*, que els professors Ferran Carbó i Jordi Oviedo (tots dos de la Universitat de València i, probablement, els màxims especialistes en l'obra del burjassoter) ens van regalar el 2024, quan es complien cent anys del naixement del poeta; una efemèride que comportà, d'altra banda, la celebració de l'Any Estellés arreu dels Països Catalans, amb la realització de simposis i congressos, la publicació de diversos treballs, les reedicions d'alguns poemaris i l'aparició de nous volums de l'obra completa. El *Primera lliçó sobre Vicent Andrés Estellés*, però, es presenta com una referència bàsica, central, de necessària consulta per a tots aquells que vulguen endinsar-se en l'obra i la figura del de Burjassot. Els estudiosos ens ofereixen —amb l'esperit dels «Primera lliçó» sempre present, això és, amb «voluntat propedèutica i didascàlica»— una visió sumària de Vicent Andrés Estellés classificada, bàsicament, per dècades, cosa que ajuda a l'explicació de la seua poètica en relació amb la seua trajectòria literària. En aquest sentit, el volum es divideix en nou capítols: els 1, 2, 3, 4 i 9 van a càrrec de Carbó i els 5, 6, 7 i 8, d'Oviedo.

D'acord amb l'estructura plantejada des de la col·lecció, el primer capítol, «1. L'autor», de caràcter biogràfic, serveix per presentar-lo. D'aquesta manera, i amb l'ajuda dels versos d'Estellés mateix —un *modus operandi* que es repetirà al llarg del volum—, descobrim pinzellades de la seua vida, com els inicis literaris en castellà, la coneixença d'Isabel Llorente, la consolidació com a poeta en llengua catalana, les relacions amb diverses personalitats del món de les lletres (com Joan Fuster o Carles Riba), la mort de la filla el febrer de 1956, la tasca de periodista o el reconeixement social.

Havent sintetitzat els punts clau de la biografia, els capítols segon, tercer i quart se centren en un primer període de la poesia en català de Vicent Andrés Estellés. El «2. El poeta de la postguerra valenciana» actua com a enquadrament de la producció literària dels anys cinquanta i seixanta. Respecte a la primera dècada, Carbó distingeix tres moments: entre 1952 i 1955, o els primers llibres, unes «homilies d'Organyà» —en definició de l'escriptor mateix—; entre 1956 i 1957, o el cicle de tenebres, i entre 1958 i 1960. Pel que fa als seixanta, l'estudiós diferencia dues etapes: la primera meitat, quan no hi ha gairebé cap manifestació de l'autor —a pesar de continuar escrivint—, sobretot, a causa d'un posicionament, diguem-ne, equidistant, en la polèmica entre Joan Fuster i *Las Provincias*, i la segona meitat, amb una progressiva voluntat de represa.

En «3. Els anys cinquanta: de la consolidació a la plenitud» s'inicia el comentari de la producció d'aquesta època. En primer lloc, s'examinen «Tres llibres editats», com són *Ciutat a cau d'orella* (1953), *Donzell amarg* (1958) i *La nit* (1956). També hi ha un apartat per a la «trilogia» composta per *L'Hotel París* (1973), *El monòleg* (1981) i *Testimoni d'Horaci* (1981), que, tot i que fou escrita entre 1956 i 1957, no veié la llum fins anys després. Aquesta estratègia de deixar en guaret els poemes per a més endavant serà molt habitual en Estellés, com ho demostren l'elaboració entre els anys 1954 i 1957 i la publicació el 1971 de *La clau que obri tots els panys*, així com d'una

sèrie de conjunts breus, com *L'incert presagi* (1974) o *L'engan coneix* (1974), d'*El primer llibre de les èglogues* (1972) i dels dos inventaris, *L'inventari clement* (1971) i *L'inventari clement de Gandia* (2012). Tanca l'apartat l'exposició sobre *Llibre de meravelles* (1971), llibre a què el mateix Carbó ha dedicat alguns estudis i tot un monogràfic: *Els versos dels calaixos. Sobre Llibre de meravelles de Vicent Andrés Estellés* (Publicacions de la Universitat de València, 2018).

El quart capítol, «4. Els anys seixanta: transició i obertura», segueix la mateixa línia. L'expert comença per l'únic llibre editat d'aquells anys, *L'amant de tota la vida* (1965), però no s'està de comentar tota la resta de producció malgrat quedar inèdita aleshores. Així, ressenyarà «els conjunts breus», com *A mi acorda un dictat* (1977) o *Sonets mallorquins* (1983), i dedicarà apartats més extensos a *L'ofici de demà* (1972), *El gran foc dels garbons* (1972, ampliat el 1975) i *Horacianes* (1974). Per acabar, se centrarà en els poemaris *Els amants* (1977) i *Primer llibre de les odes* (1977), connectats, des d'un punt de vista intertextual i hipertextual, amb el segle xv i el segle xx, dos segles clau de la catalanitat.

Els pròxims quatre capítols, redactats per Jordi Oviedo —editor de diversos volums de la nova i revisada obra completa d'Estellés—, estudien les característiques de la producció estellesiana de les dues dècades posteriors. Així, en el «5. El poeta nacional dels valencians» posa l'èmfasi en la conversió del de Burjassot, als anys setanta, en un símbol cultural i polític. Per justificar-ho, dedica, ara, un apartat a l'evolució i la caracterització dels setanta i vuitanta, unes pàgines que ens mostren trets generals de la poètica estellesiana del període, com el compromís cívic, el diàleg amb la tradició clàssica i amb altres literatures o el to més reflexiu dels darrers anys. A més, podem seguir la conformació de l'obra poètica completa.

En el capítol «6. Els anys setanta: la maduresa, la diversitat creativa i el compromís», hi ha una aplicació de les característiques apuntades a una sèrie d'obres d'aquesta etapa. Oviedo esmenta les del «Cançoner» —*Primera audició* (1977), *L'arnat* (1977), *Cant de Vicent* (1978), *Taula parada* (1978) i *Cercles del Russafí* (1978)—, així com *La fira del vent* (1974), *Temps de dolor* (1978) o *Divina comèdia* (1982), amb el recurs de la tanka. També dedica unes pàgines, d'una banda, a Catul, Avien i Ovidi, tres clàssics a què el de Burjassot homenatja a *Les acaballes de Catul* (1977), *Ora marítima* (1977) i *Exili d'Ovidi* (1982), respectivament, i, d'una altra, als poemaris que componen el Cicle de Jackeley: *Versos per a Jackeley* (1982), *Sonets a Jackeley* (1983) i *Jackeley* (1983). Finalment, agrupa els poemaris *Hamburg* (1974), *Antibes* (1976), *Elegies europees* (1983) i *El corb* (1978) en un epígraf referent a la idea d'Europa, i subratlla el compromís explícit i la denúncia social presents a *Puig Antich* (1989) o a *Estat d'excepció* (1991).

Si bé el capítol anterior arreplegava la producció dels setanta, l'estudi opta per centrar tot el bloc setè en el projecte literari estellesià que més temps degué comportar-li: el *Mural del País Valencià*, iniciat el 1974. En el «7. L'elaboració de *Mural del País Valencià*», per tant, Oviedo exposa la poètica, els orígens i la composició del conjunt del *Mural*, que s'estendrà fins al 1996, quan Jaume Pérez Muntaner l'edità pòstumament. Format per tres volums, «Naixement d'un poble», «Un poble en marxa» i «Sentiment de país» —cadascun dels quals, amb nou «llibres»—, hi tindran un pes important determinats elements referencials per a un vertader cant al País Valencià: des de personatges històrics rellevants per a la història, com Jaume I, o d'altres que

han esdevingut símbol de compromís polític i cultural, com Joan Baptista Peset i Josep Renau, fins als pobles que el configuren.

El «8. L'última producció» finalitza aquest recorregut literari amb l'examen dels poemaris publicats en la dècada dels vuitanta i principis dels noranta, com *Poemes preliminars* (1983) o els que inclouen al títol referències a pobles valencians —*Document de Morella* (1979), *Xàtiva* (1980), *Llibre de Dènia* (1981), *Canals* (1987) o *Llibre d'Alzira* (1996)—, incorporats després al *Mural*. Igualment, també ressenya unes obres que remetien a nous cants i cançoners, com *Cants a València* (1984), *Cançoner del duc de Calàbria* (1978), que s'integrarà després a *Cançoneret de Ripoll* (1985), o *Odes temporals. La casa de la música vora la mar* (1988), així com el conjunt de poemes *Vida contemplativa*, inclòs a *Vida contemplativa. Homenatge a Vicent Andrés Estellés* (1992), o el darrer llibre publicat abans de morir, *Mare de terra* (1992).

El capítol que tanca el volum, «9. Una escriptura personal i coral», se'ns presenta com una recapitulació sobre els principals trets de la producció d'Estellés. Ferran Carbó exposa els aspectes més importants de la seua poètica, com la claredat i el compromís latents que conformen una poesia preocupada per recuperar el passat i reconstruir el present per caminar cap al futur; amb un tipus de llengua entre l'estàndard i la llengua culta, el registre col·loquial i el dialecte valencià; amb la ironia i una barreja d'estils, estètiques i tradicions; amb unes temàtiques, en general, fruit del testimoni de la realitat viscuda o imaginada, de la quotidianitat (amb el tractament de l'hedonisme, l'amor, la fam, el dolor, la pena, la mort), i del compromís social; i amb les nombroses xarxes intertextuals i dialogals amb la pròpia tradició, però també amb els mons clàssic, hispànic, francès o italià.

L'any 2024 ens va deixar molts treballs a l'entorn de l'obra i la figura de Vicent Andrés Estellés, cosa que constitueix, sempre, un bon motiu de celebració: pel cantó acadèmic, perquè ens permet indagar més en l'estudi de la seua literatura, i pel cantó civiocultural, perquè cal reivindicar de manera constant i permanent una personalitat que s'ha erigit com el poeta nacional dels valencians, qualificatiu que, en efecte, ultrapassa la mera escriptura de versos. Ara bé, el *Primera lliçó* que han confegit Ferran Carbó i Jordi Oviedo —la col·lecció no ha pogut elegir-ne millor els autors— ha de ser, sens dubte, a la base de qualsevol lectura que es vulga fer del poeta, tant de l'analítica i amb finalitats investigadores, com, simplement, de l'ociosa. Només hi hem detectat un *problema* —i quin problema!—: en cloure el llibre, hom anirà a la recerca incontinent de més versos d'Estellés per aplicar-hi una nova visió i extraure'n un nou aprenentatge. I això, sens dubte, ja és tot un èxit, no solament literari, sinó, sobretot, social.